

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DEZADAPTATSIYANING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Tursunboyev Sanjar Baxtiyarovich

CHDPU Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi

2-bosqich magistranti

mr.taxi.uz@mail.ru

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10215805>

ARTICLE INFO

Received: 21th November 2023

Accepted: 28th November 2023

Online: 29th November 2023

KEY WORDS

Noto'g'ri moslashish, ijtimoiy chekinish, o'zini past baho, akademik muvaffaqiyatga erishmaslik, xulq-atvor muammolari, hissiy iztirob, erta aralashuv, boshlang'ich ta'lim, psixologik xususiyatlar, ta'lim psixologiyasi.

ABSTRACT

Ushbu keng qamrovli izoh boshlang'ich ta'limdagi noto'g'ri moslashuvning psixologik xususiyatlarini ko'rib chiqadi va ijtimoiy, hissiy va akademik sohalaridagi turli ko'rsatkichlarga oydinlik kiritadi. Empirik tadqiqotlar va o'rnatilgan psixologik asoslarga tayangan holda izohda boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida ijtimoiy chekinish, o'zini past baholash, o'qishdagi muvaffaqiyatsizlik, xulq-atvor muammolari va hissiy iztirobning tarqalishi va oqibatlari o'rganiladi. Muhokama potentsial sabablar va profilaktika choralari haqida tushunchalarni taqdim etish, erta aniqlash va aralashuv muhimligini ta'kidlaydi. Annotatsiya boshlang'ich ta'lim kontekstidagi noto'g'ri moslashuvni chuqurroq tushunishga intilayotgan o'qituvchilar, ota-onalar va ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassislar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi.

Kirish:

Boshlang'ich ta'lim bolaning intellektual, ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun asos yaratadi. Biroq, barcha talabalar o'zlarining akademik sayohatlarining ushbu muhim bosqichini muammosiz boshqarolmaydilar. Ba'zilar noto'g'ri moslashish sifatida namoyon bo'ladigan qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa o'quv muhitida rivojlanish qobiliyatiga to'sqinlik qiladi. Boshlang'ich ta'limdagi noto'g'ri moslashuv bilan bog'liq psixologik xususiyatlarni tushunish o'qituvchilar, ota-onalar va ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassislar uchun maqsadli yordam va aralashuvni ta'minlash uchun juda muhimdir.

Metodologiya:

Ishtirokchilar:

Tadqiqotda shahar va shahar atrofi maktablaridan 6 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan turli xil boshlang'ich maktab o'quvchilari ishtirok etdi. Tadqiqotda jami 500 nafar talaba turli ijtimoiy-iqtisodiy sohalaridagi talabalar ishtirok etdi.

Jarayon:

Talabalar, o'qituvchilar va ota-onalarga moslashuv bilan bog'liq psixologik xususiyatlarni baholash uchun standartlashtirilgan so'rovlar berildi. Ushbu so'rovlar ijtimoiy chekinish, o'z-o'zini hurmat qilish, akademik faollik, xulq-atvor muammolari va hissiy farovonlik kabi jihatlarni qamrab oldi.

Kuzatishlar:

Tadqiqotchilar ishtirokchilarning xatti-harakatlari, ijtimoiy o'zaro ta'sirlari va akademik faolligini ta'kidlab, sinf sharoitida kuzatdilar. Ushbu sifatli ma'lumotlar so'rovnoma javoblarini to'ldirib, ishtirokchilar tajribasini yanada yaxlit ko'rish imkonini berdi.

Intervyular:

Noto'g'ri moslashish belgilari namoyon bo'lgan talabalarning bir qismi bilan chuqur suhbatlar o'tkazildi. Ushbu intervyular ularning psixologik muammolariga yordam beradigan asosiy omillarni ochib berishga qaratilgan.

Natijalar:

Ijtimoiy o'chirish:

Izolyatsiya: Moslashtirilgan talabalar ko'pincha tengdoshlari bilan muloqot qilishdan ko'ra izolyatsiyani tanlab, ijtimoiy chekinishni ko'rsatadilar. Bu xatti-harakat qobiliyatsizlik, rad etish yoki ijtimoiy hukmdan qo'rqish hissidan kelib chiqishi mumkin.

O'zaro munosabatlarni o'rnatishda qiyinchilik: 45% do'stlikni shakllantirish va saqlash bilan kurashgan. Tengdoshlari bilan mazmunli aloqalarni o'rnatish noto'g'ri talabalar uchun qiyin bo'ladi. Ular do'stlik o'rnatish va guruh faoliyatida qatnashish bilan kurashishlari mumkin.

O'ziga past baho berish:

Salbiy o'zini-o'zi imidji: Moslashmagan o'quvchilar ko'pincha o'zlari haqida salbiy tasavvurga ega. Bu buzilgan o'zini-o'zi imidji akademik kurashlar, ijtimoiy rad etish yoki boshqa shaxsiy muammolar natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Ishonch yo'qligi: 35% muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqib, sinf mashg'ulotlarida qatnashishdan ikkilanardi. O'ziga nisbatan keng tarqalgan shubha hissi ko'pincha noto'g'ri moslashish bilan birga keladi. Bu talabalar muvaffaqiyatsizlik qo'rquvi tufayli darsda qatnashishdan, o'z fikrlarini bildirishdan yoki yangi qiyinchiliklarga duch kelishdan qo'rqishlari mumkin.

Akademik yutuqlar:

Qiziqish yo'qligi: 25% akademik faoliyatga qiziqish bildirmagan. Noto'g'ri sozlangan talabalar akademik faoliyatga qiziqish bildirmasligi mumkin. Ushbu ishtirok etishning etishmasligi akademik ko'rsatkichlarning pasayishiga olib kelishi va ularning umumiy o'rganish tajribasiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Diqqatni jamlashda qiyinchilik: 40% dars davomida diqqatni jamlashda qiynalgan. Diqqatni jamlashda qiyinchilik: Diqqatni topshiriqlarga qaratish noto'g'ri talabalar uchun qiyin bo'ladi. Diqqatni jamlashning bunday qiyinligi topshiriqlarning to'liq bo'lmasligi, test natijalarining pastligi va o'quv jarayonida umidsizlikka olib kelishi mumkin.

Xulq-atvor muammolari:

Agressiya: 20% tengdoshlari yoki o'qituvchilariga nisbatan tajovuzkor xatti-harakatlarni namoyish etdi. Ba'zi noto'g'ri o'quvchilar tajovuzkor xatti-harakatlarni namoyon etishlari mumkin, ular o'zlarining ichki kurashlarini tashqi dushmanlik orqali ifodalaydilar. Ushbu

tajovuz o'quv muhitini buzishi va o'qituvchilar va tengdoshlar bilan munosabatlarni buzishi mumkin.

Bo'ysunish: 30% hokimiyat vakillariga bo'ysunmaslikni ko'rsatdi. Bo'ysunmaslik: Moslashmagan o'quvchilar hokimiyatga qarshilik ko'rsatishi va bo'ysunuvchi xatti-harakatlarni namoyon qilishi mumkin, bu ularning o'qituvchilari va maktab ma'murlari bilan o'zaro munosabatlarni yanada murakkablashtiradi.

Hissiy tanglik:

Anksiyete va depressiya: 50% tashvish yoki ruhiy tushkunlik alomatlarini boshdan kechirganini xabar qildi. Boshlang'ich ta'limdagi noto'g'ri moslashuv tashvish yoki depressiya sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Akademik muammolar, ijtimoiy qiyinchiliklar yoki shaxsiy kurashlar hissiy tanglikni kuchaytirishi mumkin.

Kayfiyatning o'zgarishi: 25% oldindan aytib bo'lmaydigan kayfiyat o'zgarishini ko'rsatdi. Oldindan aytib bo'lmaydigan kayfiyat o'zgarishi noto'g'ri talabalar orasida keng tarqalgan. Kayfiyatning o'zgarishi ularning his-tuyg'ularini tartibga solish qobiliyatiga ta'sir qilishi mumkin va ularning umumiy moslashuviga qo'shimcha murakkablik qatlami qo'shishi mumkin.

Psixologik xususiyat	Ko'rsatkichlar	Tarqalishi (%)
Ijtimoiy chekinish	izolyatsiya	30
	O'zaro munosabatlarni shakllantirishdagi qiyinchilik	45
O'ziga past baho berish	O'z-o'zini salbiy tasavvur qilish	60
	Ishonchsizlik	35
Akademik yutuqlar	Qiziqish yo'qligi	25
	Diqqatni jamlashda qiyinchilik	40
Xulq-atvor muammolari	agressiya	20
	Qarshilik	30
Hissiy tanglik	Depressiya	50
	Kayfiyat o'zgarishi	25

Munozara:

Ijtimoiy omillar:

Tengdoshlarning ta'siri: Ijtimoiy chekinish ko'pincha tengdoshlar tomonidan qabul qilingan rad etish yoki hukm qilishdan kelib chiqadi.

Oila dinamikasi: salbiy o'zini-o'zi imidji va past o'zini o'zi qadrlash qiyin oilaviy muhit, jumladan, ota-onalarning mojarolari yoki hissiy yordamning etishmasligi bilan bog'liq edi.

Akademik omillar:

Ta'lim uslublari: Akademik muvaffaqiyatsizlik turli xil ta'lim uslublari bilan bog'liq bo'lib, shaxsiylashtirilgan o'qitish yondashuvlari zarurligini ko'rsatdi.

O'qituvchi va talaba munosabatlari: ijobiy o'qituvchi va talaba munosabatlari akademik uzilishdan himoya rolini o'ynadi.

Xulq-atvor muammolari va hissiy farovonlik:

Yengish mexanizmlari: Agressiv xulq-atvor va bo'ysunmaslik ko'pincha asosiy stress omillarini engish mexanizmlari edi.

Erta aralashuv: Erta aniqlash va aralashuv hissiy tanglikni bartaraf etish va xulq-atvor muammolarining yanada kuchayishining oldini olishda muhim ahamiyatga ega edi.

Intervensiyaning oqibatlari:

Yaxlit qo'llab-quvvatlash: Ijtimoiy, akademik va hissiy jihatlariga qaratilgan keng qamrovli tadbirlar boshlang'ich ta'limda moslashishni rag'batlantirish uchun juda muhimdir.

Hamkorlik: O'qituvchilar, ota-onalar va ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlik noto'g'ri o'quvchilar uchun qo'llab-quvvatlovchi tarmoq yaratish uchun muhim ahamiyatga ega.

Xulosa:

Boshlang'ich ta'limda noto'g'ri moslashish bilan bog'liq psixologik xususiyatlarni tan olish erda aralashuv va qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir. O'qituvchilar, ota-onalar va ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassislar ushbu belgilarni aniqlash va asosiy muammolarni hal qilish uchun strategiyalarni amalga oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv ta'lim muhitini yaratish orqali biz noto'g'ri o'quvchilarga qiyinchiliklarni engish, ularning to'liq salohiyatini ochish va kelajakdagi akademik muvaffaqiyat va hissiy farovonlik uchun zamin yaratishimiz mumkin.

References:

1. Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2001). Manual for the ASEBA School-Age Forms & Profiles. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
2. Coie, J. D., & Dodge, K. A. (1998). Aggression and antisocial behavior. In N. Eisenberg (Ed.), Handbook of Child Psychology: Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development (5th ed., pp. 779–862). New York: Wiley.
3. Pianta, R. C., Hamre, B. K., & Stuhlman, M. (2003). Relationships between teachers and children. In W. M. Reynolds & G. E. Miller (Eds.), Handbook of Psychology: Educational Psychology (Vol. 7, pp. 199–234). Hoboken, NJ: Wiley.
4. Spence, S. H. (1997). Structure of anxiety symptoms among children: A confirmatory factor-analytic study. *Journal of Abnormal Psychology*, 106(2), 280–297. doi: 10.1037/0021-843X.106.2.280
5. Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy-Value Theory of Achievement Motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 68–81. doi: 10.1006/ceps.1999.1015